

Mjesto i uloga religijskih tema u holivudskim filmovima

Lenac, Goran

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:544507>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-12**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za komunikologiju

**MJESTO I ULOGA RELIGIJSKIH TEMA U
NEKIM HOLIVUDSKIM FILMOVIMA**

Završni rad

Kandidat: Goran Lenac

Mentor: prof. dr. sc. Danijel Labaš

Zagreb, 2020.

Sadržaj

1. Uvod.....	2
2. Što je religija, a što umjetnost?.....	3
3. Odnos i povijest religije i umjetnosti.....	6
4. Religija i film.....	9
5. Zaključak.....	13
6. Literatura.....	15
7. Sažetak rada.....	18

1. Uvod

Religija. Rijetko se u povijesti ljudske komunikacije pojavio toliko moćan pojam, sposoban stvoriti najjače veze i najviše zidove među nama. Tema zbog koje su vođeni ratovi, radi koje su izmišljeni mnogi izumi bez kojih život ne bi bio isti, ugurala se u svaku poru našeg društva, a možda je najprirodnije baš zbog njezinog filozofskog i slobodnog karaktera, ušla je na široka vrata u umjetnost.

Umjetnost je vjerojatno najljepša i najčišća stvar koju je ljudska civilizacija ikad stvorila. Mnogi bi rekli da je najznačajnija upravo kad služi veličanju nekog koncepta iznad nas samih, nečeg besmrtnog i bezgraničnog, u neku ruku i nepojmljivog. Čak i kad primarni cilj nije direktno štovanje Boga, teško je naći bogatiju riznicu mudrosti, metafora i alegorija od drevnih svetih i filozofskih tekstova koji se na neki način dotiču problematike „Prvog pokretača“. Film je idealan medij za ekspresiju kompleksnih ideja na jednostavan način, vizualan je i auditivan medij, daje veće kreativne mogućnosti od praktički bilo koje druge forme umjetnosti te je privlačan većini ljudi. Uzevši sve navedeno u obzir, ne čudi da su religijske teme česta pojava u filmovima, bilo to u obliku izravne adaptacije neke teme iz religijskih tekstova ili pak kao kreativni koncept inspiriran lekcijama i idejama pojedine religije.

Cilj ovog rada je objasniti kako se religijske teme manifestiraju u holivudskim filmovima te koliko su važne za filmsku industriju i umjetnost općenito. U prvom dijelu rada ćemo pojasniti što su glavni pojmovi koje ćemo upotrebljavati u radu, a to su religija i umjetnost. U drugom dijelu rada ćemo prikazati odnos između religije i umjetnosti te njihov zajednički povijesni razvoj, a u zadnjem dijelu ćemo definirati mjesto i ulogu religijskih tema u holivudskim filmovima.

2. Što je religija, a što umjetnost?

Kako bi uopće bilo moguće početi s analizom i objašnjavanjem mjesta religijskih tema u filmovima potrebno je prvo jasno definirati što je uopće religija i kakve se teme vežu uz nju. Mnogi ljudi bi rekli da su religija i vjera ista stvar, da se i jedan i drugi pojam nužno vežu uz Boga, nekakav oblik Crkve ili vjerske zajednice i nekakva objektivna, zadana pravila ponašanja. No, to nije točno.

Oba pojma je veoma teško objektivno definirati, napisano je više tisuća radova na tu temu i postoji cijela grana filozofije koja se bavi objašnjenjem pojmova samih po sebi i njihovih razlika i sličnosti. Vjera se u pravilu shvaća kao osobna stvar, nešto što varira od pojedinca do pojedinca. Ne temelji se nužno na nekom općeprihvaćenom setu pravila ponašanja i nema nužnu povezanost s nekakvim višim bićem koje regulira kako se treba ponašati i koje su kazne i nagrade za prihvatljivo ili neprihvatljivo ponašanje (Newman, 2004). James W. Fowler u svojoj knjizi „*The stages of faith: The psychology of human development and the quest for meaning*“ daje zanimljivu definiciju toga što vjera znači ljudima i za što se koristi. Prema njemu je vjera jedan od fundamentalnih koncepata ljudskog postojanja, toliko važna da je očito da je imaju članovi svih religija i sekularnih etičkih sustava. Kada se prođe kroz svu simboliku, rituale i etičke obrasce pojedinih skupina, bilo da je riječ o kršćanima, marksistima, hinduistima ili nekome drugome, vjera se manifestira kod svih, ali je toliko posebna da je kod svakog pojedinca jedinstvena. Fowler postulira da se brinemo oko problema vjere i prije nego što postanemo religiozni ili nereligiozni. Kako god se usmjerimo, uvijek postoji briga i vjera oko toga je li ono što radimo ispravno, koji je smisao života i kako da ga oblikujemo (Fowler, 1981: 3-36).

Iz gore navedenih koncepata lako je vidljivo koliko se vjera zapravo razlikuje od religije. Posebno zanimljivo i dobro argumentirano objašnjenje religije moguće je naći u članku „*What is religion?*“ Ire W. Howertha. Prema njemu, „religija je želja biti u pravilnom odnosu s moći koja se manifestira u svijetu“ (Howerth, 1903: 205). On smatra da je religija kao koncept korijen iz kojeg izrasta ono što danas nazivamo „religije“ i da je nevjerojatno koliko se puno definicija religije zapravo odnosi samo na kršćanstvo. Religija se često definira kao vjera u nekakvo vječno biće koje je stvorilo svijet i koncept morala. Howerth

tvrdi da je gore navedena definicija ili neka njezina permutacija loša jer isključuje većinu drevnih religija, budući da su one bile mnogobožacke te religije koje ne uključuju nikakvo više biće, poput budizma.

Sociolog Jonathan Z. Smith (1995) smatra da je religija „stabilna skupina vrijednosti, normi, statusa, uloga i grupa izgrađenih oko opće društvene potrebe“ (Smith, 1995: 905). Smatra da se religija koristi za pojačavanje socijalnih veza i osjećaja pripadnosti u grupi istomišljenika.

S druge strane medalje imamo umjetnost, još jedan važan element čovječanstva, u neku ruku jednako star i jednako moćan kao i sama religija. Umjetnost je kao i religija pojam koji je veoma teško definirati. U estetici (grani filozofije koja se bavi proučavanjem i definiranjem umjetnosti) postoje tri kategorije prema kojima se najčešće definira umjetnost. Te kategorije su reprezentacija, ekspresija i forma (Marter, 2019). Reprezentacija se temeljna drevnom grčkom konceptu *mimesis* koja se prevodi kao imitiranje. Dva glavna aspekta *mimesis* su imitacija, odnosno prikaz prirode kao objekta, fenomena ili procesa te umjetnička reprezentacija. Ideja mimeze je postojala i prije Platona, a sam Platon je smatrao umjetnost manje vrijednom, budući da se radi o kopiranju fenomenološkog (našeg) svijeta, koji je već sam blijeda kopija stvarnog svijeta ideja u kojem su sadržane čiste forme svih ideja. S druge strane, Aristotel je smatrao da je umjetnička ekspresija vrijednija od našeg običnog iskustva i da nam je umjetnost potrebna kako bismo se više približili onome što je „stvarno“. Suvremena interpretacija mimeze je objašnjava kao imitaciju empirijske i idealizirane prirode. Mimeza postaje više subjektivan koncept u kojem je cilj izraziti kreativnost pojedinca koji producira umjetničko djelo, a ne samo vjerno prikazati nešto iz prirode (Puetz, 2002). Ekspresija je koncept kojim se objašnjavaju umjetnička djela koja se ne sastoje od jasnog prikaza nečega što se može naći u prirodi. Obično se misli na apstraktnu, nereprezentacijsku umjetnost poput glazbe, arhitekture i apstraktnih umjetničkih slika. Poznati filozof Benedetto Croce je smatrao da je ekspresija jedinstvena i prava estetska funkcija, te da reprezentaciju treba odbaciti kao irelevantnu, budući da je ekspresija intuitivna i omogućuje nam da stvari spoznajemo „same po sebi“ dok reprezentacija primarno služi za klasificiranje nekog predmeta po njegovim uobičajenim svojstvima, te joj je umjetnički dojam od sekundarne važnosti (Scruton, 2019). Forma je treća kategorija kojom se definira umjetnost. Forma se obično definira kao jedinstvo karakteristika od kojih se neko djelo sastoji, a omogućuje nam da vidimo umjetničko djelo kao nekakvu estetski privlačnu cjelinu, a ne kao zavrzlamu nepovezanih elemenata (Scruton, 2019). Jedan od najvažnijih teoretičara koji se zauzimao za formu je bio Immanuel Kant. On

je smatrao da umjetnost ne bi trebala biti konceptualna već bi je se trebalo cijeliti ovisno o njenim formalnim kvalitetama, budući da koncept umjetničkog djela nije sam po sebi estetski zanimljiv (Marder, 2019). Umjetnost se često definira i s nekom vrstom namjere u centru. Umjetničko djelo možemo dobiti namjernim slaganjem različitih elemenata na način koji je privlačan osjetilima. Umjetnost se obično stvara s ciljem prikazivanja nekakve ideje, osjećaja ili pogleda na svijet. Sastavni je element svake kulture, a važna je i zbog svojih estetskih i zbog svojih edukacijskih elemenata (Maraviglia, 2010).

Ipak, sve dosad navedeno su subjektivne, iako općenito prihvaćene definicije umjetnosti. Kako se približavamo suvremenoj umjetnosti tako se definicije mijenjaju iz korijena, u toj mjeri da danas praktički bilo što može biti umjetnost, dokle god je prezentirano kao umjetnost.

3. Odnos i povijest religije i umjetnosti

Uz definiranje samog pojma religije i umjetnosti, smatramo da je važno prikazati odnos religije i umjetnosti kroz povijest kako bi bilo moguće vidjeti put razvitka umjetnosti.

Odnos između religije i umjetnosti bi se mogao prikazati kroz analogiju kokoši i jajeta. Praktički je nemoguće zaključiti koje je došlo prvo, ali je gotovo sigurno da niti jedno ne bi postojalo bez onog drugog. Od crteža u pećinama iz vremena prapočetaka ljudske rase na kojima je prikazano štovanje moćnih, opasnih životinja i ljudske forme do religijskih simbola koje je danas moguće naći u svakoj religijskoj ustanovi, umjetnost je gotovo uvijek služila za simboliziranje različitih koncepata, stanja više svijesti, nečeg višeg od nas samih, a rijetke teme su toliko neiscrpne kao religija. Ryan Cortazar u svojem članku „*Scholar: Cave paintings show religious sophistication*“ objašnjava rad pariške profesorice antropologije Catherine Perles koja smatra da je iz slika na zidovima pećina moguće vidjeti da je ljudska vjera u božanstva starija od rođenja agrikulture i kultiviranja životinja (2007). Promatranjem crteža iz doba paleolitika moguće je vidjeti da naslikane životinje nisu prikazane onakvima kakve su bile u prirodi, već kao povećana bića s naglašenim elementima poput rogova i trbuha, kreature kojih se treba bojati i štovati ih. U kasnijim primjerima organizacija likova se promijenila iz horizontalne perspektive u vertikalnu s ljudima u pravilu iznad životinja što je, po mišljenju Catherine Perles dokaz da su ljudi polako počeli slagati hijerarhiju bića u svom društvu, stavljajući sebe i svoje mrtve iznad životinja. Prvi primjerci religijske umjetnosti koji podsjećaju na suvremenu religiju potječu iz razdoblja neolita. Kako su se ljudi počeli baviti agrikulturom i uzgajanjem životinja postajali su sve svjesniji promjena godišnjih doba, vremena, poplava i drugih promjena. Ljudi su počeli isprobavati kako bi mogli pozitivno utjecati na te promjene i kontrolirati ih. Započeli su s raznim ritualima, žrtvovanjima i izgradnjom spomenika. Jedan od najpoznatijih primjera neolitske umjetnosti je Stonehenge, ritualno mjesto koje su vjerojatno koristili drevni druidi na prostoru Ujedinjenog kraljevstva. Uz Stonehenge, pronađen je veliki broj figurica koje su vjerojatno predstavljale različita božanstva, bogove mora, žetve, plodnosti ili sunca (Hirschfeld, 2009). U antičkoj umjetnosti već vidimo jasnije prikaze bogoslužja. Umjetnicima koji su radili u drevnom Egiptu je najveća čast bila služiti faraona. Praktički svi umjetnici su bili anonimni, a najpoznatiji primjer religijske umjetnosti, najveći mogući znak štovanja bile su upravo piramide građene za faraone. Piramide bi nakon izgradnje bile ispunjene slikama, skulpturama i blagom koje bi

pomogle umrlim faraonima da uživaju u zagrobnom životu, budući da se na njih gledalo kao na bogove. U Grčkoj je pak najpoznatiji primjer religijske umjetnosti Partenon, hram posvećen božici Ateni. Nažalost, praktički niti jedna umjetnička slika iz tog razdoblja nije preživjela, pa danas imamo samo primjere iz arhitekture i skulpture (*Religious art*).

U ovome kontekstu, poseban je prostor potrebno ostaviti za kršćansku religijsku umjetnost, budući da je kršćanstvo danas najetabliranija religija, a i posebno je važno za razvoj umjetnosti u Europi općenito. Najstariji pronađeni primjerci kršćanske umjetnosti potječu iz 3. stoljeća. Kršćanstvo je u to vrijeme bilo pod opresijom Rimskog carstva pa nije bilo puno mogućnosti za umjetničku ekspresiju. Kršćani su osmislili tajni simbol koji je simbolizirao Isusa, Ichthys (akronim za „Isus Krist Sin Božji Spasitelj“: I(esus) Ch(ristos) Th(eu) Y(os) S(oter)), koji je izgledao kao riba. Kršćani su stavljali taj simbol na mjesta na kojima su pokapali mrtve i na kojima su se molili. Budući da rani kršćani nisu kremirali svoje mrtve, morali su sagraditi tajne katakombe duboko pod zemljom. Te katakombe su ukrašavali jednostavnim freskama kojima su imitirali tadašnji popularni stil Pompejanske umjetnosti. U 4. stoljeću, nakon što je kršćanstvo legalizirano, kršćani su počeli raditi jako elaborirane sarkofage ukrašene skulpturama za svoje mrtve. Rani kršćani su gledali na skulpture kao na idolopoklonstvo, tako da su se trudili da skulpture budu dio ukrasa umjesto da budu samostalno umjetničko djelo (Farber, 2015). U srednjem vijeku, kršćanstvo je postalo dominantna religija u Europi te je tako i kršćanska umjetnost postala mnogo češća pojava. Najpopularniji religijski motivi su bili prikazi života Isusa Krista. Bilo je poželjno imati nekakav prikaz Isusa Krista u svakoj crkvi te je u tu svrhu oslikano mnogo fresaka, vitraja, oslikanih oltara i slika s Isusovim likom. Glavna svrha bila je vjernicima približiti Isusa Krista kao čovjeka kako bi im bilo lakše slijediti njegov životni put. Praksa slikanja motiva Isusa se nastavila kroz renesansu, a najpopularniji motivi bili su Isusovo rođenje i razapinjanje (Sorabella, 2008). Tijekom 13. i 14. stoljeća Katolička Crkva je bila najveći pokrovitelj umjetnosti i umjetnika, a u ime Crkve kupljeno je i naslikano mnogo djela čiji cilj je bio inspirirati i privući ljude. Ljudima koji nisu mogli čitati omogućeno je da vizualiziraju biblijske priče i lekcije i da razviju želju za spasenjem. Likovi su sve češće slikani na način da izgledaju više ljudski kako bi se božanstvenost približila normalnom prosječnom čovjeku (*Religious Art Throughout the Renaissance*). U baroku se situacija dosta promijenila, jer dotad je umjetnost bila primarno za javnost, većinom religiozna i u obliku arhitekture i skulptura. Kroz 16. i 17. stoljeće popularizirana je minijatura, prijenosna umjetnost za široke mase. Do 20. stoljeća religijska umjetnost je većinom izišla iz mode, a većinom su se radile

skulpture za umrle biskupe (*Religious Art, 2020*). Ipak, umjetnost s tematikom Isusa Krista popularna je i danas. Jedan od najpoznatijih primjera je crnogorski akademski slikar Dimitrije Popović, koji živi i djeluje u Zagrebu. Popović je posvetio 30 godina svoga života slikanju raznih motiva Isusa Krista, fokusirajući se na elemente koje smatra najvažnijima: čavli, križ, riba i kosti. U svojem ciklusu „Corpus Mysticum“ Popović je prikazao razne aspekte Isusove patnje, od „Raspeća“ do „Bičevanja Krista“. Popović smatra da se iz Isusove patnje može iščitati veza između „božanskog i ljudskog, fizičkog i metafizičkog, tjelesnosti i duhovnosti“ (Tenžera, 2014).

Religijska umjetnost je toliko efektna da uopće nije potrebno biti religiozan da bi bilo moguće povezati se s njenim porukama. Dok je za religiozne ljude „svetost“ u umjetničkim dijelima prikaz nečeg božanstvenog, drugi ljudi bi iz iste umjetnosti mogli iščitati nešto više osobno, prikaz toga što znači biti čovjek. Mogli bi iščitati ljudskost u transcendentalnom smislu, ljepotu ljudskosti koja nastaje zbog naše društvenosti, naše sposobnosti da sami stvorimo vlastiti smisao u svijetu u kojem smisao nije nužno intrinzični pojam (Kenan Malik, 2014).

Claudia Martin u svom članku „*The Intimate Relationship Between Art and Religion*“ (2014) govori o sličnostima između religije i umjetnosti. Ona smatra da su religija i umjetnost proizvod ljudskog uma s ciljem razumijevanja svijeta oko nas. Stvaraju ljepotu u ljudskom životu koja prelazi puku potrebu za preživljavanjem, ojačavaju veze među ljudima i stvaraju osjećaj sreće, nade i empatije. Životinje su također sposobne stvoriti nešto što bi ljudi mogli interpretirati kao umjetničko djelo, pjesmu, gnijezdo ili ples, ali kod njih ti činovi služe isključivo za preživljavanje, dok ljude uzdižu na razinu iznad. Zanimljivo je da je u starim egipatskim hijeroglifima riječ „umjetnost“ ista kao i riječ „religija“. Očito je da su osjećali toliku povezanost između ta dva koncepta da su ih morali lingvistički povezati. Budući da su umjetnost i religija kompatibilne nije ni čudo da su mnoga od najvažnijih umjetničkih djela svih vremena protkana nekom religijskom temom (2014).

4. Religija i film

Kad se spominje film religijske tematike, prvo što većini ljudi padne na pamet je neki veoma popularan, u pravilu kršćanski film s jasnom, eksplicitnom temom i biblijskim likovima. U prvoj polovici 20. stoljeća filmskom scenom su dominirali upravo filmovi religijske, pretežno kršćanske tematike. Tako imamo filmove poput „10 Božjih zapovijedi“ (Cecil B. DeMille, 1923.), „Ben Hur: Priča o Kristu“ (Fred Niblo, 1925.), „Kralj Kraljeva“ (Cecil B. DeMille, 1927.), „Bernadette-ina pjesma“ (Franz Werfel, 1943.), „Divan život“ (Frank Capra, 1946.) itd. U drugoj polovici 20. stoljeća neki od najboljih religijskih filmova su ponovno obrađeni, te su kroz 50-te i 60-te dobivene nove verzije nekih od ranije navedenih filmova (10 Božjih zapovijedi, Ben Hur, Kralj Kraljeva). Godine 1973. snimljen je jedan od prvih horror filmova religijske tematike „Egzorcist“ (William Friedkin), a iste godine je snimljena i adaptacija rock opere Andrewa Lloyda Webbera „Jesus Christ Superstar“ (Norman Jewison) nakon kojeg se počelo snimati mnogo filmova o životu Isusa Krista. Najpoznatiji moderniji primjeri filmova te tematike su „Posljednje Kristovo iskušenje“ (Scorsese, 1988.) te „Pasija“ (Mel Gibson, 2004.). „Pasija“ je posebno snažan primjer filma na tragu ranije spomenute teme patnje. Kad je film snimljen i prikazan mnogi kritičari su se usuglasili u svojoj kritici prema redatelju Melu Gibsonu. Tvrdili su da film fetišizira nasilje i krvoproliće, da prikazuje antisemitske teme (što je osobito nesretno uzevši u obzir sve kontroverze vezane za Mela Gibsona) te da je iz njega moguće iščitati fascinaciju prema morbidnim temama. David Ansen (2004) je u svojoj kritici filma naveo da smatra da je Mel Gibson u svojoj želji da prikaže Isusovu patnju otišao predaleko, usporedivši brutalnost filma s Gibsonovim filmom „Hrabro srce“. Trvrdi da je „Pasija“ film koji će shvatiti samo „najtvrdokorniji“ kršćani koji bi iz njega mogli izvući nekakvu duhovnost, dok bi nevjernici završili gledanje s osjećajem da ih je redatelj htio mučiti (Ansen, 2004). Jedan od poznatijih primjera je scena u kojoj rimski centurion kopljem probada Isusa, iz čije rane počne curiti enormna količina krvi i vode. Mnogi smatraju da je ta scena pretjerana i da prikazuje Gibsonovu sklonost prema nepotrebnom krvavom nasilju, slično kao nešto što bi napravio Quentin Tarantino, ali to nije nužno istina. Postoji jedan jako poznati prikaz Isusa Krista, poznat kao „Božansko milosrđe“ na kojem iz Isusova boka izlaze jarke zrake crvene i bijele svjetlosti. Ta svjetlost simbolizira krv koja je život duša i vodu koja duše čini pravednima. „Kupanje“ rimskog vojnika krvlju i vodom iz Isusove rane simbolizira „kupanje“ u Isusovoj

svjetlosti, svjetlosti koja će kasnije tog istog vojnika učiniti kršćaninom (Greydanus, *Understanding the Catholic meaning of The Passion of The Christ*). Posebno je zanimljiva kritika Rogera Eberta (2004) u kojoj on opravdava brutalnost filma. Ebert smatra da je potrebno kritizirati film na temelju onoga što film želi napraviti, a ne na temelju onoga što gledatelj misli da bi film trebao napraviti. Prema njemu film nije nekakav plitak prikaz Isusovih učenja s puno nasilja oko glavne poruke, već je samo nasilje poruka. Važno je doživjeti punu težinu Isusove žrtve kako bi ljudima bilo jasno kakvu je bol pretrpio da ih spasi od grijeha (Ebert, 2004). Teško je govoriti o „Pasiji“ bez uspoređivanja s filmom gotovo iste tematike ali s potpuno drukčijom realizacijom, „Posljednje Kristovo iskušenje“. Film snimljen 1988. godine je adaptacija istoimene knjige Nikosa Kazantzakisa iz 1955.godine. Za razliku od „Pasije“ koja se primarno bavi Isusovim mukama, cilj „Iskušenja“ je prikazati Isusa kao običnog čovjeka kojeg u trenutku agonije na križu muče snovi i vizije koje ne može objasniti. Za razliku od mnogih kršćanskih filmova u kojima postoji jasna razlika između dobrog i lošeg, u „Iskušenju“ je moguće vidjeti Isusa koji je nesiguran u sebe i svoje mjesto u svijetu, naivan je, ponekad i pohlepan. Glavna tematika filma je upravo iskušenje. Isus želi biti s Marijom Magdalenom i živjeti normalan život, ali odbija je zbog svojih „dužnosti“ i osjećaja krivnje zbog čega ona kasnije i postane prostitutka. Najveće iskušenje ga čeka kad je već na križu, a vrag mu pokazuje vizije normalnog života s Marijom Magdalenom i njihovom djecom. U tom trenutku on konačno postaje više od čovjeka i odvajanja se od svih ljudskih potreba.

Kad bi se započelo sa sustavnim analiziranjem i objašnjavanjem svakog religijskog filma, brzo bi postalo očito da se renesansa u neku ruku preslikala u sadašnjost. Fascinacija Isusovim životom u svim mogućim iteracijama ne jenjava, jedino je danas podebljana nekom od najpoznatijih priča iz Biblije, poput priče o Noinoj arci (Noah iz 2014. godine) ili priče o bijegu Židova iz Egipta koji redovito kulminira spektakularnim razdvajanjem i spajanjem Crvenog mora (Exodus: Gods and Kings iz 2014. godine). Takvi religijski filmovi plijene pažnju, stvaraju interes kod publike da malo dublje istraži prikazane teme te održavaju relevantnost kršćanstva u doba kad ljudi imaju sve manji raspon pozornosti.

Postoje i filmovi koji koriste relativno nesuptilne metode da prenesu svoju poruku. Filmovi poput „Bog ipak postoji 1 i 2“, „Spašavanje Božića (Kirk Cameron)“ i „Neka bude svjetlost“ su filmovi koje ljudi ismijavaju, u pravilu zbog lažnog predstavljanja ateističke pozicije kao pozicije ljudi koji se ljute na Boga jer smatraju da im je nešto oduzeo, arhaičnog prikaza religije koju zagovaraju te nasilnog „naturanja“ poruke koja je već kvalitetnije

odaslana iz stotina različitih izvora. Navedeni filmovi, zajedno s još mnogo drugih, snimljeni su s ciljem privlačenja većinom populacije SAD-a, u kojoj preko 80 posto ljudi vjeruje u Boga, ali sve manje ljudi ide u crkvu. Film koji je vjerojatno započeo „renesansu“ modernih evangeličkih filmova je upravo „Bog ipak postoji“ (*God's Not Dead*, ime se temelji na citatu Friedricha Nietszchea), snimljen 2014. godine. Cijeli film prožet je stereotipima. Praktički svi likovi koji nisu kršćani su prikazani kao zli, nemoralni, sadistički stvorovi koji uživaju u tlačenju ljudi kršćanske vjeroispovijesti te aktivno mrze Boga. Tako imamo ateističkog profesora filozofije koji pokušava srušiti studenta koji ne želi „prihvatiti“ da je Bog mrtav, zlog muslimana koji se odriče svoje kćeri zato što se obratila na kršćanstvo ili zlog ateističkog mladića koji ostavlja svoju djevojku nakon što sazna da ona ima rak. Film koristi opasnu retoriku kojom pokušava bilo koju osobu kršćanske vjeroispovijesti uvjeriti da započne „rat“ protiv nevjernika. Sama poruka filma dodatno je naglašena reklamom na Facebook stranici filma preko koje kreatori stranice traže od gledatelja da pošalju poruku „*God's Not Dead*“ desetero svojih prijatelja i time započnu borbu za kršćanstvo koje je u svijetu serijala filmova „pod opsadom“ (Wilkinson, 2016). Iako ovi filmovi nisu iz holivudske produkcije važno je pratiti nove trendove u sve raskošnijoj „indie“ sceni budući da uspješni koncepti nezavisnih filmova redovito s vremenom pređu i u holivudsku scenu.

Ipak, religija kao tematika je puno širi pojam od dosad navedenog. Filmovi kao takvi uopće ne moraju imati nekakvu očitu vezu sa specifičnom religijom, niti moraju eksplicitno koristiti neku već etabliranu mitologiju. Mnogi filmovi su samo suptilno, alegorijski „religijski“.

Jedan od najpoznatijih primjera alegorijski religijskih filmova je film „*Matrix*“. Film koji su 1999. godine snimili braća Wachowski doista je *melting pot* (kombinacija raznih divergentnih koncepata) velikog broja ideja iz mnogih religija poput kršćanstva, budizma i hinduizma. Glavni lik Thomas „Neo“ Anderson je očito utjelovljenje Isusa. Ipak, čini se da se ne radi o Isusu Kristu klasičnog kršćanstva, već o Isusu iz perspektive gnosticizma (sekte čiji su članovi vjerovali da samo oni zapravo razumiju Kristovu poruku i da je za duhovnost potrebno znanje, a ne samo vjera) (Abdelbaki, 2017). Gledanjem filma „*Matrix*“ lako je vidjeti da problem s kojim se čovječanstvo suočava proizlazi iz manjka znanja, a ne iz nekog grijeha ili manjka vjere. Ideja filma je da je bolje patiti u stvarnom svijetu nego uživati u svijetu koji zapravo ne postoji, što se savršeno slaže s idejama gnosticizma. Istovremeno, film koristi mnoge ideje iz budizma. Sam koncept filma „*Matrix*“ jako podsjeća na budističku ideju „Samsare“, odnosno iluzije realnosti koja zapravo nije onakva kakvom se čini. Budisti

se u velikoj mjeri bave meditacijom, discipliniraju svoj um i na taj način prakticiraju svoju vjeru. Morpheus u filmu trenira Nea kako bi oslobodio svoj um i otkrio svoj bezgranični potencijal koji mu postane dostupan tek nakon što se oslobodi pravila svijeta u kojem obitava. Jedna od najpoznatijih scena iz cijelog serijala je scena sa žlicom u kojoj dječak pred Neom savija žlicu umom. Dječak Neu objasni da žlice zapravo nema, već je sve u umu. Navedena scena je očita paralela s budističkom konceptom oslobađanja od logičnog uma i ulaska u „Buddhin um“ („*The Matrix trilogy*“, 2005).

Još jedan dobar primjer alegorijski religijskog filma je film „Zelena milja“. Radnja filma vrti se oko zatvorskog službenika koji prepričava nevjerojatne događaje koji su se dogodili u jednom zatvoru 1935. godine. Pojavljuje se neobičan, ogromni Afroamerikanac optužen za silovanje i ubojstvo dvije maloljetnice. Ispada da zatvorenik John Coffey ima nadnaravne moći i zapravo nije počinio zlodjela za koja je optužen, ali prihvaća svoju kaznu jer mu je dosta života u zlom svijetu u kojem se ljudi međusobno mrze. John Coffey je još jedan primjer utjelovljenja Isusa Krista. Čak mu se i ime sastoji od istih inicijala. Kao i Isusu, Coffeyu je dosuđeno da mora umrijeti iako nije ni za što kriv, već je pokušavao pomoći ljudima. Coffeyjeva tri čina izlječenja u filmu: liječenje urinarne infekcije glavnog zatvorskog službenika Paula Edgecomba (Tom Hanks), oživljavanje miša ljubimca drugog zatvorenika i izlječenje tumora na mozgu žene voditelja zatvora su reference na primjere Isusovih izlječenja. Imamo primjere žene koja ne može prestati krvariti (Luka 8, 43), oživljavanje Lazara (Ivan 11, 38-43) i izlječenje čovjeka koji je rođen slijep (Ivan 9, 32). Samo Coffeyjevo prihvaćanje smrti iako je imao priliku pobjeći podsjeća na kraj Isusova života. Prihvaćajući svoju ulogu zatvorenika, Coffey se zapravo oslobađa mržnje i zla koje vlada svijetom. Coffey se boji mraka, paga zato vrijeme okružuje nekakva svjetlost, posebno u sceni u kojoj ga sleđa obasjava svjetlost projektora. Ona mu oko glave stvara efekt aureole koji neodoljivo podsjeća na razne umjetničke interpretacije Isusa Krista i svetaca. Zanimljiva je i scena Coffeyjevog pogubljenja. Prostorija za pogubljenje je složena tako da podsjeća na crkvu, dok električna stolica podsjeća na biskupsku stolicu (Cabucos, 2018).

5. Zaključak

Kroz ovaj rad pokušali smo jasno i relativno detaljno prikazati kako se religijske teme koriste u filmovima, koja im je funkcija te kakav je uopće odnos religijskih tema i filmova, a i umjetnosti općenito. U prvom dijelu rada pisali smo o samim pojmovima religije i umjetnosti te kako se razlikuju religija i vjera. Dovoljno je detalja da se znanje nadogradi, ali je istovremeno i dovoljno jednostavno da se može relativno lako shvatiti. Ono može pomoći u rješavanju nesporazuma koji se često pojavljuju kad dođe do rasprave o vjeri ili religiji. Mnogi ljudi ne znaju niti da se radi o dva odvojena pojma niti da vjera ne mora nužno potjecati iz određene religijske pripadnosti. Potrebno je educirati ljude po tom pitanju da se omogući otvaranje kvalitetnijeg dijaloga među općom populacijom. Objašnjenje umjetnosti kao koncepta bit će korisno ljudima koji su zainteresirani za estetiku, budući da se dotiče klasičnih elemenata estetske definicije umjetnosti, reprezentacije, ekspresije i forme.

Kad se odnos religije i umjetnosti gleda kroz povijesnu prizmu počinje postajati očito koliko su religija i umjetnost povezani pojmovi i koncepti. Može se reći da gotovo proizlaze jedna iz druge, a povijesno gledano, isprepliću se još od prapočetaka ljudskog roda. Teško je dokučiti je li jedna proizašla iz druge ili su nastale paralelno i naknadno se spojile zbog sličnih ciljeva, ali korisnost umjetnosti za religiju je u prikazivanju konceptata izvan ovog svijeta, utjelovljivanju raznih religijskih priča, pravila i likova, a religije za umjetnost u stvaranju inspiracije i uzdizanju umjetnosti do praktički mitološkog statusa koji se ne može podcijeniti.

Povezano s ranije navedenim, ne smije se podcjenjivati ni utjecaj religijskih tema na filmove. Većina filmova je na neki način alegorija za neku religijsku temu. Sam čin stvaranja svijeta u kojem se radnja odvija točno onako kako je redatelj zamislio, a pri čemu likovi rade točno ono što im je zadano i žive i umiru prema nečemu predodređenom je odlična metafora za Boga. Budući da je *Hollywood* američka institucija, nije neobično što se većina filmova religijske tematike temelji na kršćanstvu, bilo to eksplicitno ili alegorijski. Kršćani u SAD-u još uvijek čine daleko najveću religijsku skupinu što znači da pisci i redatelji filmova u velikoj mjeri dolaze pod njihov utjecaj. Istovremeno su najviše inspirirani kršćanskom mitologijom i stoga snimaju filmove koji su povezani s kršćanstvom jer je to najrazumljivije ciljanoj publici.

Zaključak koji se nameće je taj da su filmovi i religija, kao i religija i umjetnost općenito, neraskidivo povezani. Religija je imala velik utjecaj na sve sfere umjetničkog života, služila je i služi kao glavna inspiracija za mnoga umjetnička djela. Bez nje bi umjetnost bila krnja, a možda ne bi ni postojala, dok bi filmovi bili limitirani na slabije prizemnije teme. Smatramo da ovaj rad može poslužiti kao solidna početna točka za bilo koga koji želi pobliže proučiti odnos religije i filmova, pa i umjetnosti općenito. Vjerujemo da će svijet biti bolje mjesto kad većina ljudi uvidi koliko bi život bio nezanimljiv da se u određenom povijesnom trenutku nisu susreli religija i umjetnost, a od 20. stoljeća religija i filmska umjetnost koja nam je podarila brojne fascinantne trenutke o kojima razmišljamo kao „obični“ ljudi, ali i kao znanstvenici i istraživači.

6. Literatura

1. Abdelbaki, M. (2017.) „What is Gnosticism?“, *Gaia*, Gaia, Inc., <https://www.gaia.com/article/what-is-gnosticism> (stranica zadnji put posjećena 7. rujna 2020.)
2. Ansen, D. (2004.) „So what's the good news?“, *Newsweek*, <https://www.newsweek.com/so-whats-good-news-131485> (stranica zadnji put posjećena 7. rujna 2020.)
3. Cabucos, E. (2018.), „The Allegory in The Green Mile“, *Reelrundown*, Hubpages Inc., [https://reelrundown.com/movies/The-Christian-allegory-in-Frank-Darabonts-The-Green-Mile#:~:text='The%20Green%20Mile'%20\(1999,the%20darkness%20of%20the%20heart,\(stranica zadnji put posjećena 7. rujna 2020.\)](https://reelrundown.com/movies/The-Christian-allegory-in-Frank-Darabonts-The-Green-Mile#:~:text='The%20Green%20Mile'%20(1999,the%20darkness%20of%20the%20heart,(stranica%20zadnji%20put%20posje%C4%87ena%207.%20rujna%202020.))
4. Cortazar, R. (2007.) „Scholar: Cave paintings show religion sophistication“, *The Harvard Gazette*, <https://news.harvard.edu/gazette/story/2007/04/scholar-cave-paintings-show-religious-sophistication/> (stranica zadnji put posjećena 7. rujna 2020.)
5. Ebert, R. (2004.) „The Passion of the Christ“, *Roger-Ebert.com*, Ebert Digital LLC, <https://www.rogerebert.com/reviews/the-passion-of-the-christ-2004> (stranica zadnji put posjećena 7. rujna 2020.)
6. Farber, A. (2015.), „Early Christian Art“, *Khan Academy*, <https://www.khanacademy.org/humanities/medieval-world/early-christian-art/beginners-guide-early-christian-art/a/early-christian-art> (stranica zadnji put posjećena 7. rujna 2020.)
7. Fowler, J. W. (1981.) „Stages of faith: The psychology of human development and the quest for meaning“, *San Francisco: Harper & Row*.
8. Greydamus, S. D., „Understanding the Catholic Meaning of The Passion of the Christ“, *Decent Films*, National Catholic Register, http://decentfilms.com/articles/passion_meaning (stranica zadnji put posjećena 14. kolovoza 2020.)
9. Hirschfeld, E. (2009.) „Neolithic art, part 4: religion and art“, *Marxist theory of art*, <http://marxist-theory-of-art.blogspot.com/2009/02/neolithic-art-part-4-religion-and-art.html> (stranica zadnji put posjećena 7. rujna 2020.)

10. Howerth, I. (1903.) „What is Religion“, *International Journal of Ethics*, 13 (2): 185-206
11. Malik, K. (2014.) „The sacred in art is about more than religion“, *New humanist*, The Guardian, <https://www.theguardian.com/commentisfree/belief/2014/mar/18/sacred-art-religion-humans> (stranica zadnji put posjećena 7. rujna 2020.)
12. Maraviglia, M. (2010.) „About Art – What do we Really Mean“, *Smashing Magazine*, <https://www.smashingmagazine.com/2010/07/what-do-we-really-mean-by-art/> (stranica zadnji put posjećena 7. rujna 2020.)
13. Marder, L. (2019.) „Ways of Defining Art“, *Thoughtco.*, <https://www.thoughtco.com/what-is-the-definition-of-art-182707> (stranica zadnji put posjećena 7. rujna 2020.)
14. Martin, C. (2014.) „The Intimate Relationship Between Art and Religion“, *Torch Magazine*, 87 (3)
15. Newman, L. (2004.) „Faith, Spirituality and Religion: A Model for Understanding the Differences“, *The College of Student Affairs Journal*, 23 (2): 102-110
16. Puetz, M. (2002.) „Mimesis“, The University of Chicago, <https://csmt.uchicago.edu/glossary2004/mimesis.htm> (stranica posljednji put posjećena 7. rujna 2020.)
17. Religious Art“, *Encyclopedia of art*, visual-arts-cork.com, <http://www.visual-arts-cork.com/religious-art.htm> (stranica zadnji put posjećena 14. kolovoza 2020.)
18. „Religious Art Throughout the Renaissance“, *Google arts and culture*, Google.com, <https://artsandculture.google.com/usergallery/religious-art-throughout-the-renaissance/1wISpDWS4ZhBJA> (stranica zadnji put posjećena 14. kolovoza 2020.)
19. Scruton, R (2019.) „Aesthetics“, *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/aesthetics> (stranica zadnji put posjećena 7. rujna 2020.)
20. Smith, J. Z. (1995.) „Religion, definition of. In J. Z. Smith (Ed.), *The 1 HarperCollins dictionary of religion*“ (pp. 893-894, 905-906). San Francisco: 1 HarperCollins.
21. Sorabella, J. (2008.), „Painting the Life of Christ in Medieval and Renaissance Italy“, *The Metropolitan Museum of Art*, https://www.metmuseum.org/toah/hd/chri/hd_chri.htm (stranica zadnji put posjećena 7. rujna 2020.)
22. Tenžera, M. (2014.), „Mistična tajna svetog tijela“, članak, *Dnevno.hr*, <https://www.dnevno.hr/vijesti/svijet/misticna-tajna-svetog-tijela-141299/>

23. „The Matrix Trilogy“ (2005.), *SparkNotes*, Barnes & Noble, <https://www.sparknotes.com/film/matrix/section3/> (stranica zadnji put posjećena 7. rujna 2020.)
24. Wilkinson, A. (2016.), „I'm a Christian and I hate Christian Movies“, *Thrillist*, Group Nine Media Inc., <https://www.thrillist.com/entertainment/nation/christian-movies-why-gods-not-dead-and-faith-based-films-hurt-religion> (stranica zadnji put posjećena 7. rujna 2020.)

7. Sažetak rada

Ovaj rad prikazuje koja je uloga religijskih tema u nekim holivudskim filmovima. U početnom dijelu rada se objašnjavaju ključni pojmovi „religija“ i „umjetnost“ kako bi se pobliže definiralo o čemu će se u radu kasnije govoriti te riješilo nedoumice oko definicija korištenih pojmova. Posebno je definirana i razlika između religije i vjere budući da se radi o pojmovima koji se često miješaju. U drugom dijelu rada objašnjava se odnos između religije i umjetnosti kroz povijest kako bi se prikazala važnost religijskih tema za umjetnost općenito te kako bi se stvorio koristan uvod za proučavanje odnosa religije i filma. U trećem dijelu rada se spominju neki od najvažnijih religijskih filmova u povijesti te se analizom filmova „Pasija“, „Posljednje Kristovo iskušenje“, „Matrix“ i „Zelena milja“ ukazuje na različite načine na koje se religijske teme mogu manifestirati u holivudskim filmovima, bilo to implicitno ili eksplicitno. Moguće je vidjeti da je Hollywood još uvijek primarno fokusiran na kršćansku tematiku, ali ponekad dozvoljava i prikaz nekih istočnjačkih, amerikancima manje poznatih religija, obično alegorijski.

Ključne riječi: religija, umjetnost, povijest, film, vjera